

podrijetlo, napose utjecaj Tirola i Bohemije. U tom segmentu, Patsch nudi intiman prikaz svog ranog života obilježenog očevim poslovnim putovanjima i različitim utjecajima koji su kasnije oblikovali njegovu akademsku karijeru. Kroz prisjećanje djetinjstva i mladosti, Patsch postupno gradi narativ vlastita života i djela. Narativnim ulaskom u razdoblje koje je proveo u Bosni i Hercegovini, Patsch otkriva snažan utjecaj koji je spomenuto područje imalo na njegovu karijeru. Štoviše, Patschov je rad u Sarajevu bio, kako i sam priznaje, ključan jer je ostavio veliki utjecaj na daljnji razvoj arheoloških istraživanja toga prostora. Unatoč svojim akademskim postignućima, njemački arheolog i povjesničar se također suočavao s velikim izazovima koje Baric uspijeva odlično kontekstualizirati. No, bez obzira na sve, memoari odražavaju Patschovu duboku povezanost s prostorom Bosne i Hercegovine gdje je nedvojbeno ostavio dubok trag. Narativ se potom fokusira na Patschov terenski rad i putovanja. U tom dijelu memoari odlično sažimlju bit njegove metodologije, otkrića, razvoja arheoloških istraživanja, ali i izazova u usklađivanju poslovnog i osobnog života. Patschova putovanja u različite dijelove Europe i Bliskog istoka posebno su interesantna jer nude čitatelju širi znanstveni kontekst unutar kojeg je njemački arheolog i povjesničar djelovao. Također, Patschova putovanja u Albaniju, Malu Aziju i Pariz dodatno naglašavaju avanturistički duh kojim je bila obilježena njegova znanstvena karijera. Detaljni opisi tih prostora otkrivaju Patschovu iznimnu znatiželju i fokusiranost na razumijevanje njihovih povijesno-kulturoloških karakteristika.

Baricev prijevod uz popratni komentar učinkovito premošćuje jaz između Patschova vremena i sadašnjosti, čineći tako memoare dostupnima suvremenom čitatelju. Kroz Baricev pomni prijevod sačuvan je Patschov autentični „glas“, a istovremeno Baricev kritički uvod, kao i komentari rasvjetljuju kontekstualni okvir te time pojašnjavaju povijesno-kulturološku pozadinu Patschova života i djela. Jedna od najvećih prednosti Bariceve knjige jest njegova iznimna sposobnost spajanja „osobnog“ i „poslovnog“, čime se čitatelju daje uvid koliko je zapravo znanstveni rad austrijskog arheologa i povjesničara bio duboko isprepleten njegovim životnim iskustvima i podrijetlom. Detaljna analiza Patschovih geografskih i topografskih interesa svjedoči, primjerice, o Baricevu razumijevanju načina na koji toposi *mjesta* i *sjećanja* funkcioniraju u povijesnim narativima. Ako bih morao izdvojiti jednu (samo uvjetnu) „manjkavost“, bila bi to izrazito naglašena akademska priroda Bariceve knjige. Iako je autorova pozornost koju posvećuje detaljima vrijedna pohvale, povremeno dovodi do djelomično fragmentiranog narativa koji može predstavljati interpretativni problem čitateljima koji nemaju dovoljno predznanja o povijesti srednje i jugoistočne Europe. Usprkos tomu, pozitivne strane djela daleko nadmašuju one slabije te ono kao takvo nedvojbeno ostaje vrijedan akademski doprinos. Shodno tomu, potencijalni projekt prijevoda knjige na hrvatski jezik i više je nego dobrodošao.

Marko Marina

Anita Buhin, *Jugoslavenski socijalizam „sa okusom mora, sa okusom soli“: Mediteranizacija jugoslavenske popularne kulture pod talijanskim utjecajem 1950-ih i 1960-ih*, Zagreb: Srednja Europa, 2024, 211 str.

Već je postalo opće mjesto u historiografiji koja se bavi Drugom Jugoslavijom promatrati ovu državu kroz vizuru njezina balansiranja između, ali i premošćavanja ideoloških, političkih, gospodarskih i kulturnih suprotstavljenosti socijalističkog Istoka i kapitalističkog Zapada. Ne-

sumnjivo je ova perspektiva bila i ostala vrlo bitna za razumijevanje procesa u jugoslavenskom društvu tijekom Hladnoga rata, pa i za samopoimanje Jugoslavena o ulozi vlastite države u širem europskom i globalnom kontekstu. Nedavna je znanstvena produkcija dopunila ovaj korpus znanja radovima o ulozi Jugoslavije u odnosima globalnog Sjevera i Juga, prije svega kroz ulogu u stvaranju i aktivnostima Pokreta nesvrstanih, kao i u političkom i gospodarskom razvitku post-kolonijalnih društava Azije i Afrike. Ono što je, međutim, rjeđe bilo predmet znanstvene analize, jest sagledavanje na koji su se način unutar samog jugoslavenskog društva prelamali identiteti, kulturne reprezentacije i prakse povezane s kulturološkim kategorijama Sjevera i Juga. Ova praznina, makar što se tiče južne komponente ove geografske dihotomije, biva umnogome popunjena monografijom Anite Buhin o mediteranizaciji jugoslavenske kulture pod talijanskim utjecajem tijekom ranoga socijalizma. Knjiga predstavlja hrvatski prijevod i prilagođenu verziju autoričine doktorske disertacije obranjene na European University Institute u Firenci, te potom i objavljene pod naslovom *Yugoslav Socialism „Flavoured with Sea, Flavoured with Salt“* u izdanju Srednje Europe 2022. godine. Pored teorijskog uvoda gdje detaljnije pozicionira svoje istraživanje naspram historiografije o Hladnom ratu i talijansko-jugoslavenskim odnosima te konceptualne povijesti Mediterana, Buhin predstavlja procese mediteranizacije i prilagodbe talijanskih kulturnih utjecaja kroz tri studije slučaja, na primjerima popularne glazbe, razvitka televizije i jugoslavenske mode.

Nakon pregleda relevantne historiografije i korištenih izvora (1-10), autorica u uvodnom poglavlju *Jugoslavija između Italije i Mediterana* (11-44) smješta svoju temu u povijesni, politički i kulturni kontekst Mediterana kroz prizmu lokalnih identiteta koji nadilaze nekoć dominantnu orijentalističku perspektivu trajne zaostalosti koju su vanjski akteri projicirali na čitav mediteranski prostor. Izbor talijanskih utjecaja kao polazišne točke za analizu izgradnje jugoslavenskog mediteranstva opravdan je time što je Italija predstavljala utjelovljenje suvremenog Mediterana kao proizvođača masovnog turizma i popularne kulture i konzumerizma s američkim predznakom, što će biti put koji će i Jugoslavija umnogome slijediti s izvjesnim „zakašnjenjem“ i modifikacijama u odnosu na svog zapadnog susjeda. Paralele s talijanskom kulturnom proizvodnjom i ugledanje na nju ne očituju se tek u znanstvenoj interpretaciji istraživanih pojava, već autorica u ovom, ali i u empirijskim poglavljima pokazuje vrlo očigledne i otvorene napore uključenih aktera (umjetnika, radnika u kulturi, medijskih djelatnika, pa i kulturnih ideologa) da oblikuju jugoslavensku popularnu kulturu i njezino prakticiranje po talijanskom modelu. Naravno, uslijed kompliciranih odnosa dviju država u neposrednom poraću, trebalo je proći nešto vremena i uložiti mnogo truda kako bi politička recepcija ovih kulturnih transfera izgubila političku volatilnost. Na koncu, ispostavilo se da je prenošenje kulturnih obrazaca, medijskih i umjetničkih formi umnogome doprinijelo relaksaciji diplomatskih odnosa Jugoslavije i Italije, koji su sklapanjem Osimskih ugovora 1975. godine postali ogledni primjer prekogranične suradnje država s različitim političko-gospodarskim ustrojem. Kulturni stereotipi, tropi i predstave igrali su važnu ulogu u ovom procesu, pošto se talijanski mediteranski identitet mogao lakše prilagoditi željenom samopoimanju Jugoslavije kao liberalne zemlje gdje je hedonizam (naravno, u granicama socijalističkog „dobrog ukusa“) bio dostupan najširim masama, bez konzumerističkih zastranjenja i društvenog otuđenja svojstvenog društvima „sjevernog“ kapitalizma.

Na primjeru popularne glazbe kroz poglavlje *Popularna glazba i zvukovi mora* (45-98) može se vidjeti koliko su svjesno graditelji jugoslavenske popularne kulture pratili talijanske uzore i pokušavali ih prilagoditi ideološkim kriterijima socijalizma i primijeniti ih na jugoslovenskom tlu. Od osnivanja i koncipiranja festivala popularne glazbe u Opatiji i Splitu, preko natjecanja na

Pjesmi Eurovizije i ideoloških smotrenja o pravcu u kojem se jugoslavenska popularna glazba trebala razvijati, do amalgamacije turističkih aktivnosti na Jadranu s glazbenim događajima, Italija je figurirala kao najočitiya referentna točka prema kojem se mjerila suvremenost i uspješnost domaćih praksi i trendova. Pored toga, forsiranje primorske tematike i melodike na tragu talijanske kancone nudilo je politički manje prijepornu alternativu folklornim motivima ili izravnim zapadnim utjecajima u popularnoj glazbi, gradeći osnovu za svejugoslavenski žanr zabavne glazbe koji je mogao uživati podjednaku popularnost u svim dijelovima zemlje. Naravno, trebalo je na tom putu prebroditi brojne izazove, u vidu zaobilaženja politički spornih tema prilikom gostovanja talijanskih glazbenih djelatnika (npr. Sergija Endriga, 89-90), ili postizanja unutarjugoslavenskog balansa prilikom odabira predstavnika na Euroviziji. Kako se prodor mediteranskih motiva u jugoslavensku glazbu vremenski i prostorno poklopio s razvojem masovnog turizma (domaćeg i inozemnog) na jadranskoj obali, primorski melos i dalmatinski vokabular, kao i niz glazbenih zvijezda koje su ih rabile u svom repertoaru postale su zvučna podloga samorazumijevanja Jugoslavena kao političke zajednice, ali i razumijevanja Jugoslavije od strane sve brojnijih inozemnih posjetitelja s obiju strana Željezne zavjese.

Paralelno sa stvaranjem jugoslavenskog (uvelike mediteraniziranog) identiteta na polju popularne glazbe, u Jugoslaviji se počevši od kraja 1950-ih počeo razvijati i nacionalni televizijski program, obilježen traženjem balansa između slobode republičkih TV studija da koncipiraju i proizvode vlastite sadržaje, i potrebe za određenim stupnjem interne kohezije, o čemu govori poglavlje *Televizija i slike mora* (99-140). Za razliku od drugih socijalističkih zemalja, a opet slično brojnim drugim sferama jugoslavenskog društva, razvitak televizijskog programa bio je prepušten republikama, bez konkretnije savezne kontrole ili direkcije. Uslijed nedostatka kvalificiranih kadrova i slabašne tradicije produkcije zabavnih programa, početni koraci u stvaranju domaćih zabavnih emisija pokazali su se relativno neuspješnima. Stoga je pomoć, kao i u slučaju glazbe, potražena u kopiranju talijanskih uzora, a u nekim slučajevima i doslovno gledanjem RAI televizije gdje je dostupnost signala to dopuštala, ili na drugom programu jugoslavenske televizije koji je zbog nedostatka domaćih emisija isprva prenosio talijanski program. Zanimljivo je kako su međurepubličke dinamike utjecale na dostupnost jugoslavenskog programa svim njezinim građanima te je tako izgradnja odašiljača koji bi prenosio domaći program na primorju morala godinama čekati na suglasnost kopnenih republika koje su smatrale da je priobalje ionako dovoljno privilegirano naspram drugih dijelova države (110). No, povezanost s programom RAI neminovno je vodila uspoređivanju domaćih i talijanskih programa od strane publike (obično nauštrb prvog), ali i postepenom prilagođavanju jugoslavenske produkcije željama gledatelja koji su bili pod očiglednim talijanskim utjecajem. S druge strane, kako su produkcijski uvjeti omogućili selidbu kamere izvan studija, slike turističkih atrakcija Jadrana i ljetovanja polako su naseljavale zabavne i glazbene emisije (poput *TV Magazina*, *Anatomije jednog festivala* ili *Ol na moru ol na kraju*), promovirajući bogatstvo domaće turističke ponude i pružajući slike ljetnog hedonizma onim Jugoslavenima koji su ga i sami prakticirali na jadranskim plažama, ali i onima koji su ga tek trebali ili htjeli iskusiti. Na kraju poglavlja, Buhin analizira fenomen serije *Naše malo misto*, koja je na velika vrata u domove jugoslavenskog građanstva uvela idiličnu sliku nepromjenjive mediteranske seoske dokolice koja odolijeva društveno-političkim promjenama središnjih desetljeća 20. stoljeća, ali je ujedno doprinijela populariziranju dalmatinskog dijalekta u ostatku države. Iako su neki drugi istraživači potencirali subverzivni karakter serije (npr. glede proslava vjerskih blagdana ili putovanja u Trst), autorica tumači *Naše malo misto* kao društveno odgovornu zabavnu seriju, „koja je, unatoč grubom humoru, slijedila jugoslavensku ideologiju“ (139).

U posljednjem poglavlju, *Ljubav, moda i more* (141-182), Buhin zahvaća kulturnu povijest jugoslavenske mode, otvarajući ga raspravom o glazbenom filmu *Ljubav i moda* iz 1960. godine, koji je neskriveno pozajmljivao predstave užurbane omladine koja živi glamurozni urbani život (očigledno u stvarnosti nedostupan najvećem dijelu Jugoslavena) od holivudskog hita *Praznik u Rimu* i talijanske uspješnice *Slatki život*. Uspjeh ovog filma bio je izravna posljedica zaokreta unutar Saveza komunista s kraja 1950-ih, kada je kao jedan od prioriteta gospodarske politike navedeno i poboljšanje životnog standarda stanovništva, kao i dostupnost masovnih sredstava potrošnje. Italija je opet predstavljala pogodan uzor za koncipiranje tipično jugoslavenskog, socijalističkog konzumerizma. S jedne strane, zapadni su utjecaji u talijanskoj kulturi bili isfiltrirani kroz matrice južnjačke opuštenosti i hedonizma, ublažavajući dehumanizirajuće efekte kapitalizma. S druge strane, kulturološka bliskost izražena kroz mediteranski identitet, modna svedenost praćena originalnošću, i već uspostavljene šablone kulturnog transfera činile su talijansku modu pogodnim sredstvom za ispunjenje misije „da je moguće njegovati moderne i liberalne stilove života, koji su se obično pripisivali kapitalističkim zemljama, bez odustajanja od socijalističkih načela“ (156). Veliku ulogu u propagiranju novih trendova i „dobrog ukusa“ u jugoslavenskoj modi igrale su zvijezde zabavne glazbe (često snimane u jadranskom ambijentu), ali i institucionalni naponi, poput osnivanja Centra za suvremeno odijevanje koji je trebao predstavljati potrebe običnog čovjeka pred modnim kućama i tvornicama tekstila. Relativno slaba razvijenost domaće tekstilne industrije, ali i liberalizacija viznog režima navele su dobar dio Jugoslavena (barem onih iz zapadnog dijela države) da svoje odjevne potrebe ispune u nekoć kontestiranom Trstu. Nakon početnih sumnjičavosti, npr. kada su talijanske vlasti bile zabrinute što je konzulat u Zagrebu zaprimio više od 2000 zahtjeva za vize za putovanje u Trst na Dan republike 1957. godine (160), šoping putovanja u Trst razvila su se u prekogranični biznis i kulturološki fenomen kroz koji su se iskazivale kako nacionalne tako i klasne razlike, ali i prelamale slike koje su građani dviju država imali i htjeli imati jedni o drugima. Tako su se jugoslavenske vlasti užasavale šverca robe kupljene na buvljaku Ponte Rosso, jer je time istovremeno narušavan ugled Jugoslavije u inozemstvu, ali i interna slika klasne emancipacije i zadovoljenja potreba najšireg građanstva. Na kraju poglavlja, Buhin začinja priču baveći se turističkim zagledavanjem jugoslavenskih tijela obaju spolova, i to upravo na jadranskim plažama. Ona promatra pojavu galebarenja kao oblik „romatičnog turizma“ koji je doživio procvat tijekom 1950-ih te je uvelike počivao na uvriježenim stereotipima o mačističkim južnjacima, ali i o seksa željnim sjevernjakinjama. Ipak, galebarenje Jugoslavena zamire istodobno s emancipiranjem Jugoslavenki, što je djelomično postignuto i kroz natjecanja ljepote koja su zaživjela upravo na primorju. Iako oblikovana prema zapadnom modelu izbora za Miss, ona ipak nose i bitne domicilne značajke, poput međurepubličkog i etničkog ključa u saveznim okvirima natjecanja, kao i njegovanju imidža skromnih i vrijednih djevojaka iz radničkog miljea nasuprot zapadnoj kulturi slave glasnih starleta.

Jugoslavenski socijalizam „sa okusom mora, sa okusom soli“ bitna je studija iz polja popularne kulture, ali i povijesti turizma i talijansko-jugoslavenskih odnosa. Ona osvjetljava do sada ne previše istraživano i u javnosti nedovoljno prepoznato lice jugoslavenske kulture, ali i zrcali jedno neobično, socijalističko lice Mediterana kao hedonističke varijante modernosti gdje se zabava, konzumerizam, turizam i putenost susreću i prepliću onkraj ideoloških rigidnosti (prema riječima autorice, nije samo Jugoslavija bila mediteranizirana, već je i Mediteran kroz lokalnost Jadrana jugoslaviziran (191)). S druge strane, iz ove knjige stječe se uvid u važnost mediteranske komponente jugoslavenskog prostora za izgradnju njezina višenacionalnoga identiteta, gdje

su lokalističke kulturološke matrice umiješane s amerikaniziranim talijanskim utjecajima mogle dobiti neutralno značenje koje su svi građani Jugoslavije trebali razumjeti, bilo iz vlastitog iskustva ljetovanja na Jadranu ili kroz konzumaciju medijskih predodžbi o domaćem primorju. Istodobno, knjiga pokazuje da je prostorno-vremensko preklapanje i povezanost s razvojem masovnog turizma dalo mediteranizaciji jugoslavenske kulture širi značaj, jer su priljev stranih turista u Jugoslaviju, kao i šoping-ture Jugoslavena u susjedstvo imale implikacije vezane za strategije samorepresentacije Jugoslavije pred zemljama europskog kapitalizma i socijalizma, gdje su, ovisno o kontekstu, na djelu znali biti kompleksi više, odnosno niže vrijednosti.

Više kao dopuna nego nedostatak, ono što u monografiji zaslužuje više mjesta jest dublja analiza aktera koji su oblikovali mainstream javnih diskursa o jugoslavenskom mediteranstvu. Primjerice, na mjestima gdje se citiraju isječki iz medijskih kritika određenih pop-kulturnih proizvoda (pjesama, emisija) iz njih često ostane nejasno na koji su način izražena mišljenja naznačavala šire trendove i procese od individualnih stavova privilegiranih pojedinaca. Ono što bi definitivno obogatilo ovu studiju jest pogled „s terena“, odnosno, način na koji su primorske zajednice sudjelovale i sagledavale proces prisvajanja njihove baštine i njezino reinterpetiranje u svejugoslavenskom ključu. Također, ova knjiga može poslužiti kao poticaj za proširenje vremenskog okvira istraživanja na kasni socijalizam, ali i na post-jugoslavensko razdoblje, što bi bilo posebice značajno u slučaju Hrvatske obzirom na bitnu ulogu turizma u njezinom gospodarstvu, ali i primorskog identiteta u nacionalnoj samorepresentaciji prema van i prema unutra. Sama autorica na kraju knjige nabraja neke od ovih, ali i brojne druge aspekte jugoslavenske mediteranštine koji zaslužuju istraživačku pažnju. Sudeći po pitkosti i analitičkoj uspješnosti ove monografije, unaprijed se radujemo njenom uratku (trenutno u nastajanju) o povijesti galebarenja i mediteranskim maskulinitetima na Jadranu, ali ju i držimo za riječ vezano za pisanje biografije Miše Kovača.

Nikola Baković

Hrvoje Petrić i Tomislav Brandolica, *Ekonomska zbilja je crvena nit povijesti: Hrvatska historiografija i ekonomska historija*, Zagreb: FF Press, 2024, 212 str.

Hrvoje Petrić i Tomislav Brandolica autori su studije *Ekonomska zbilja je crvena nit povijesti: Hrvatska historiografija i ekonomska historija* u kojoj teže pružiti čitatelju prikaz razvoja ekonomske historije u Hrvatskoj. Riječ je o sintetskom pothvatu u kojemu su priređivači zajednički nastojali predstaviti na koji način, pod kojim utjecajima i čijim vodstvom se ekonomska historija unutar hrvatske historiografije razvijala i stvarala svoje istraživačke fokuse. Knjiga je uređena na način da se unutar mekih korica nalazi 212 stranica koje su autori podijelili na dvije cjeline. Prvu čini kronološki pregled hrvatske ekonomske historiografije u pet poglavlja, dok drugu čini pet razgovora s istaknutim osobama hrvatske ekonomske historije. Usto, tekst prati iscrpan popis izvora i literature (177-203), popis slikovnih priloga (205-206) te kazalo osobnih imena (207-211). Slikovni prilozi sastoje se od dvadeset i osam fotografija odabranih istraživača koji se spominju u knjizi. Knjiga završava pogovorom Mire Kolar-Dimitrijević koji bi se, čini mi se, dobro uklopio u viđenje Marijana Maticke na koji način treba pisati (i kako ih je Mirjana Gross pisala) prikaze (143).

Sam sadržaj i oblikovanje prvog dijela knjige (9-111) podsjeća na formu udžbenika koji bi trebao čitatelju pružiti potreban pregled nacionalne historiografije, relevantnih povjesničara